

AZ IKERHIEDELMEK GYÖKEREI. LEGENDÁK ÉS MÍTOSZOK

THE ROOTS OF TWIN BELIEFS. LEGENDS AND MYTHS

Métneki Júlia

PhD

metneki.julia@gmail.com

ÖSSZEFOGLALÁS

Az ikrek születése, titokzatossága, rejtélye, misztikuma ősidők óta a mai napig foglalkoztatja az embereket. A keletkezésükkel kapcsolatos évezredek elgondolásai egyaránt fellelhetők a különböző babonák, téveszmék, mítoszok, mondák és vallási rítusok világában, az ókori fejlett kultúrájú civilizációk és a mai természeti népek hiedelemvilágában. Rendkívül érdekes, hogy az ikrekhez fűződő babonák és hiedelmek *egyetemesek*, a világon szinte mindenütt jelen vannak. Még különösebb, hogy az egymástól független, földrajzilag távol álló kultúrákban gyakran teljesen *hasonló elképzelések* jelennek meg. Mindez annak a bizonyítéka, hogy az ikerkultusz az ember egyik legkorábbi mágikus hiedelme.

Az ikreket különleges lényként kezelték szinte minden kultúrában. Születésük sohasem volt közömbös, sőt, a legszélsőségesebb érzelmeket és reakciókat váltotta ki: hol szörnyű rémületet, rettegést, gyanakvást (az anyát, sokszor az iker újszülöttekkel együtt, kiközösítették, száműzték, vagy barbár módon megölték), vagy éppen ellenkezőleg, rendkívüli örömet, reményt, tiszteletet, gyakran bálványimádó rajongást. Mindez elsősorban attól függött, hogy az eseményt jó vagy gonosz szellemek közreműködésének tulajdonították. Ebből a képzetből származnak azok a babonák és tévhitek, amelyek nyomokban még ma is fellelhetők néhány, elszigetelten élő törzsnél. Az újszülöttek további – kedvező vagy kedvezőtlen – sorsa is ettől a hozzáállástól függött.

A primitív népek az ikreket – a deformált vagy torz újszülöttekhez hasonlóan – természetellenesnek tartották. Félték az ikrek „varázserejétől”, ezért az ikerszülést csapásnak tartották. Csak egy dolgot lehetett ellene tenni: a lehető leggyorsabban megszabadulni tőlük. Úgy vélték, megfertőznek mindent, amivel csak kapcsolatba kerülnek, ezért meg kell semmisíteni őket, az anyjukat, a kunyhót, ahol születtek, hogy a törzs megtisztuljon az átoktól. Másutt termékenységet fokozó vagy gyógyító erőt tulajdonítottak az ikreknek. A legfőbb kérdés azonban, hogy *ki vagy mi a második gyermek apja*, továbbra is megválaszolatlan maradt.

A modern tudomány az ikrek születését biológiai jelenségnek tartja, amelynek okát, körülményeit ma már jól ismerjük. Ugyanakkor az ikreket övező titkok közül némely jelenségnek még a mai modern, tudományosan és technikailag fejlett társadalmakban se tudjuk a pontos magyarázatát, így nem csoda, ha több ezer évvel ezelőtt az emberi képzelet misztikus csodának, természetfeletti jelenségnek tekintette születésüket.

ABSTRACT

The mystery and secret of twin births have interested people since ancient times. Ideas dating back to thousands of years about how they developed can be found in the world of different superstit-

ions, delusions, myths and religions, ranging from ancient cultures of civilizations to the beliefs of today's indigenous peoples. It is extremely interesting that superstitions and beliefs concerning twins are *universal* and can be found almost everywhere in the world. What is even more striking is that these ideas are often quite similar in cultures geographically distant and independent of each other. All this is evidence to 'twin cult' being one of the earliest magical beliefs of Mankind.

Twins were treated as special creatures in almost every culture. Their births were never looked upon with indifference, moreover they triggered the most extreme emotions and reactions. There was terrible dread and horror, fear, suspicion (often mothers together with their twin new-borns were excommunicated, exiled or barbarously killed) or, on the contrary, they were welcomed with extraordinary joy, respect and often idolatrous enthusiasm. It primarily depended on whether the event was attributed to the contribution of good or evil spirits. This concept gave rise to superstitions and misconceptions the traces of which can still be found in some isolated tribes. The fate of new-borns, either favourable or unfavourable, also depended on this approach.

Primitive civilisations considered twins unnatural, similarly to deformed or distorted new-borns. They feared the 'magic power' of twins, and twin births were considered disastrous. There was only one thing that could be done against it – getting rid of them as fast as possible. They thought twins infected everything they came in touch with so they had to be destroyed, just as the hut where they were born in or their mother so as to cleanse the tribe of the curse. Elsewhere, they attributed fertility or healing power to twins. However, the essential question of *who or what fathered the second child* remained unanswered.

Modern science regards the birth of twins as a biological phenomenon, whose causes and circumstances are well known today. At the same time, today's modern, scientifically and technologically advanced societies are still unable to give full explanation to some secrets surrounding twins, so no wonder that thousands of years ago, human imagination regarded their births as mystical miracles, as supernatural phenomena.

Kulcsszavak: ikrek, hiedelmek, babonák, tévhitek, mítoszok, legendák

Keywords: twins, beliefs, superstitions, misconceptions, myths, legends

Az ikerszületés okait keresve különféle elképzelések láttak napvilágot. Bár vannak közöttük logikusnak tűnő következtetések, a legtöbb elgondolás idegen, értelmetlen, irracionális, olykor megmosolyogatóan naiv.

NEGATÍV ATTITÚD

Az ikrekhez való *negatív viszonyulás* a legkevésbé civilizált népeknél lelhető fel. A primitív körülmények között élő törzseket számos olyan jelenség veszi körül, amit nem értenek, és irracionális félelmektől rettegnek. Mindennapi életükhöz hozzátartoznak a rítusok: a babona éppúgy, mint az áldozathozatalok. Bármilyen hirtelen, váratlanul bekövetkezett tragédia, betegség, baleset, halál, tűzvész, árvíz, szárazság, beindíthatja a bűnbakkeresés reakcióját, a közösségnek pedig

szükségszerűen meg kell találnia a szerencsétlenség kiváltó okát. Erősen hisznek a spirituális erők létezésében, melynek segítségével megmagyarázható a megmagyarázhatatlan, azt gondolják, hogy a mágia vagy fétistárgyak segítségével befolyást szerezhetnek a természetfeletti dolgok felett. Ilyen ritkán előforduló, váratlan, szokatlan és megmagyarázhatatlan eseménynek volt tekinthető, ha a szokásos *egy* helyett *két* újszülött jött a világra, amelynek háttérében mélyen gyökerező hitrendszerük *természetfeletti erők* érvényesülését feltételezte.

A vándorló nomád népcsoportokban (például az eszkimók, az őslakó japán ainuk, az ausztráliai őslakosok, számos afrikai, illetve észak- és dél-amerikai indián törzs) ikrek esetén két kisgyermek sok-sok mérföldön keresztül történő hordozása, szoptatása, táplálása nagy megpróbáltatást jelentett az anyának. A kettős teher a család többi tagjának is nehézséget okozott, sőt az egész közösség életét *hátráltatta a létért való küzdelemben*. Úgy vélték, amikor fennáll a kockázat, hogy mindkettő meghalhat, *egy* esetleg túlélő lehetne (Hawtrey, 1939). Néhány törzsben ezért csak az egyik újszülöttet pusztították el. Hogy melyiket hagyták életben, azt a célszerűség döntötte el: fiú-lány pár esetén többnyire a lányt ölték meg, mert úgy gondolták, a fiú hasznosabb. Dél-Zambéziában viszont úgy vélték, a fiúk elpusztításával nagyobb áldozatot adnak az ősi szellemeknek. Azonos neműeknél rendszerint az elsőszülöttet vagy az erősebbet hagyták életben (Scheinfeld, 1968).

Afrika számos etnikumában az ikreket egyfajta torzszülötteknek tekintették, átoknak, katasztrófa, bűn előjelének vélték érkezésüket, ezért igyekeztek a lehető leggyorsabban megszabadulni tőlük. Széles körben elterjedt elképzelés, hogy az ikrek *veszedelmet okozhatnak, rontást küldenek, bajt hozhatnak* a közösségre (például Dél-Zambéziában). Nyugat- és Dél-Afrika egyes részein úgy gondolták, hogy ikrek az okai a szárazságnak, a tűzvésznek vagy az áradás okozta éhínségnek. Egy nílusi felfedező alig több mint száz éve számolt be egy újságban arról, hogy Nguruban a folyóba vetettek egy ikerpárt a születésük után, hogy megelőzzék a természeti katasztrófákat (Hubin-Gayte, 1998).

A papok megfellebbezhetetlen joga volt megölni a szerencsétlen ikreket. Rendszerint egy bozótba dobták, ahol többnyire vadállatok falták fel őket. Az ibibio, ibo és más partvidéki törzsek nádból és sásból durván összetákoltsósárba helyezték őket, majd egy tajtékos öbölnél vízre tették a „bölcsőt”, ami aztán hamarosan elsüllyedt, így az ikrek megfulladtak, vagy cápák és krokodilok martalékai lettek. Még gyakrabban különféle szertartások keretében, bajelhárítást feltételezve, gonosz szellemeknek áldozták fel őket, mivel félték az ikrek varázserejétől (Leroy, 1976).

A csendes óceáni szigetvilág különböző részein és Dél-Indiában elsősorban *az ellentétes nemű ikrek* születését nézték rossz szemmel, feltételezve, hogy az *anya méhében vérfertőzést* követtek el. Egyes népcsoportok csak meghatározott időre különítették el a családot, hogy megtisztuljanak. Más törzsekben viszont

mágikus rituálékban, házasságkötési szertartást szimbolizálva, feláldozták őket. Baliban még a múlt század harmincas éveiben is volt példa a rontás ily módon történő elhárítására (Belo, 1935).

Másutt (például a pueblo és navaho indiánoknál) az ikrekkel szembeni ellenszenvet az az elképzelés okozta, hogy *anyjukat a több utódot kölykező, alacsonyabb rendű állatokhoz* hasonlították (Gaddis, V. H.–Gaddis, M., 1972). Maguk a szülők is irtóztak az ikrektől, szégyennek tekintették, az esetleges ikerszülést igyekeztek eltusolni, letagadni. Hasonlóan vélekedtek az ősi Japánban is. Az ikrekkel várandós női hasat „állati hasnak” nevezték, ami a legobszcénebb kifejezésnek számított (Veith, 1960). Számos népi elbeszélés és illusztráció maradt fenn többes szüléssel kapcsolatban, hogy asszonyok állatokat (például nyulakat) hoztak világra. Nemcsak a primitív társadalmakban, de még a fejlettebb országok nemesi családjaiban is megpróbálták titokban tartani az ikerszülést (a második gyermeket legtöbbször a szolgának adták).

A legkorábbi időtől elterjedt, hogy az ikerszülés *kettős apaság* következménye. Az ikreket szülő anyát erkölcstelennek, romlottnak tartották, aki *házasságtörést* követett el. Úgy vélték, egy apának csak egy gyereke lehet, a másik iker nemzője tehát minden bizonnyal egy másik férfi, de lehetett démon, ördög, boszorkány, állat, csillag vagy akár isten is. *A kérdés mindig az volt, vajon ki a második gyermek apja?* A jivaro indiánok a második ikergyermeket azért ölték meg, mert egy démon fiának tekintették. A dél-borneói dajak törzs hiedelme szerint az ikrek egyike úgy keletkezett, hogy egy kígyó vagy majom hatolt be az anya méhében (Hubin-Gayte, 1998). Ezért, amikor gyanúsán nagyra nőtt egy várandós asszony hasa, azonnal abortuszt végeztek. Az ősi Japánban csak az elsőszülött ikergyermeket ismerték el a törvényes férj gyermekének, a másodikat megtagadták, gyakran nevet se kapott. A kettős apaság háttérben álló egyik hiedelem, hogy az ikrek igazolják az *anya „tudat alatti félrelépésének” megvalósulását.*

Egyes népcsoportok úgy vélték, hogy az ikrek közül csak az *egyik természetes szülők utóda, míg a másiknak szellemi nemzője van*, ezért csak ez utóbbit ölték meg. Hogy megvédjék a földi gyermeket bizonytalan eredetű ikertestvérétől, megalkották a képmását, és földi lakot készítettek a lelke számára, hogy ne legyen magányos. Rendszeresen kapott ételt-italt, hogy a szellemtestvér ne érezzen féltékenységet vagy mellőzöttséget (Leroy, 1976).

Egyes primitív törzsek a *fák lelkét*, mások valamilyen *ős szellem létezését* vélték az okok háttérben. Közép-Afrikában élt egy olyan elképzelés, hogy minden embernek van egy *szellemteste*, az ún. „so-te”, amely egész életén át kíséri. Úgy vélték, ikrek születése esetén ez a szellemtest materializálódott, s ily módon a gyermek megkettőződött (Leroy, 1976). Mivel az égből jött iker veszélyt jelenthetett a másik iker számára, ezért meg kellett halnia, viszont a másik, a természetes szülők halandó gyermeke, életben maradhatott. Kelet-Afrikán keresztül átutazók nem egy olyan esetről számoltak be, hogy az apa megölte az egyik ikercsecsemőjét úgy, hogy föld-

darabot nyomott a szájába (talán azért, hogy „eldugaszolja a szellemet?”). Ha nem így cselekedett, hitük szerint elveszíthette a férfiasságát (Scheinfeld, 1968).

Az ibo törzsben az ikrektől való félelem olyan nagyfokú volt, hogy rituális esküvői könyörgéseikben azért imádkoztak, hogy a házaspár házát „egyenként” töltsék meg a gyermekek. Kelet-Afrika néhány vidékén azt mondani egy asszonynak: „legyél ikrek anyja”, a legnagyobb átoknak számított. Nem is kellett kimondani szóban, két ujj felmutatása elegendő volt ahhoz, hogy a jelentését megértsék (Leroy, 1976).

Azok a népcsoportok, amelyek elutasították az ikreket, kegyetlenül bántak az anyával is. Azzal vádolták, hogy boszorkány, az ördöggel folytatott viszonyt, vagy legalábbis erkölcstelenséget követett el. Ikreket világra hozni egyes törzsekben halállal büntetendő vétséget jelentett (Roth, 1903). Néhány Dél-Afrikai törzsben és a Benin Királyságban az anyát a gyermekeivel együtt ölték meg. Más népcsoportok az anyát elpusztították, viszont az ikreknek megkegyelmeztek. Ennek egyik következménye, hogy külön árvaházat tartottak fenn elhagyott ikergyermekek számára (Gaddis, V. H.–Gaddis, M., 1972). Jobb esetben az anyának is megkegyelmeztek, „csak” kiközösítették, „ikervárosokba” vagy „ikerszigetekre” száműzték gyermekeivel együtt. Ily módon az átok nem terjedt ki az egész törzsre.

Abban a tévhitben, hogy az *ikrek megfertőznek mindent*, amivel csak kapcsolatba kerülnek, az ikrek szüleit kegyetlen tisztogatási ceremóniának vetették alá a gonosz, ártó hatás elűzése érdekében. Ennek egyik leglátványosabb példája a dél-afrikai ovambo törzs szokása. Az anya teljes testét sebesre borotválták, hogy a „rossz” vér eltávozhasson belőle, majd egyfajta „gyógyhatású” vízzel alaposan lemosták. Az apát is ugyanilyen „kezelésnek” vetették alá, de neki még a lábán, sőt a nyelvén is ejtettek néhány vágást, nehogy megjegyzéseket tudjon tenni a fájdalmas rituálé miatt (Dornan, 1932).

A világ legkülönbözőbb részein, így Európában és a magyar népi hitvilágban is él az az elképzelés, miszerint egy asszony azért szül ikreket, mert páros vagy összetapadt gyümölcsöt (meggyet, cseresznyét, szilvát) evett, vagy a terhessége alatt két szerszámot (gereblyét, ásót) vitt a vállán. Mások azt gondolták, hogy a terhesség alatti túl sok munka eredményez ikreket. A középkorban hazánkban is nagy szegénynek számított az ikerszülés, mert a romlott, erkölcstelen életmód következményének tartották: például a férj megcsalta feleségét, a normálistól eltérően viselkedett vele, az anya paráználkodott, de bűnnek volt tekinthető az is, ha pap nélkül esküdtek, illetve az anya havi vérzés vagy terhesség alatt élt szexuális életet. Az Új-Guineában élő mundugumorok elképzelése szerint is ikreket eredményezhet, ha a férj házaseletet él a feleségével annak terhessége alatt.

A legtöbb esetben azonban az ikrek apjára jóval kisebb büntetés várt. Az észak-amerikai indiánok között az ilyen férfinak nem volt szabad egy ideig húst és halat ennie. Peru egyes részein az apának hat hónapig tartózkodni kellett a sótól, borstól és a szexuális élettől. A hottentották viszont annyira félték egy újabb ikerszülés lehetőségétől, hogy az ikreket nemző apák egyik heréjét eltávolították.

POZITÍV ATTITÚD

Szerencsére szép számmal akadtak olyan népcsoportok, ahol az ikreket lelkesen fogadták és fogadják ma is. Az ikrekhez való pozitív hozzáállás legtöbbet idézett népcsoportja a nigériai joruba törzs, akiknél egyébként a legnagyobb az ikergyakoriság a világon (Bulmer, 1970). Házi szentségekben, oltárokon ikerszobrokat helyeznek el, asszonyok ikeramuletteket viselnek, az ikrek istennőjének (Ere Ibe-ji) külön templomot emelnek.

A jorubák különös szokása, hogy az ikrek alakját fából kifaragják. Ha az ikerpár egyik tagja meghal, szobrocskáját tekintik a megtestesítőjének. Túlélő ikrek gyakran hordanak ilyen, testvérüket megmintázó szobrocskát a derekukon, nyakukon, mivel hitük szerint az ikrek ugyanazon személy részei, közös lelkük van, és nem szabad szétválasztani őket. A szobrocska társaságot ad a túlélőnek, és menedéket a meghalt iker szellemének. A különböző vallási ceremóniák alkalmával az elhunyt ikreket helyettesítő, vigasztalást jelentő, díszesen festett ikerbábuk az anyák vagy a túlélő ikrek öltözetének részét képezik. A faragványt valós személynek tekintik, az élő ikertestvérhez hasonlóan gondozzák, máskülönben a jó szerencse, amit az ikrek a csoportra hoznak, szerencsétlenségbe csap át. Az anyának be kell olajoznia, meg kell mosdatnia, fel kell öltöztetnie és jelképesen etetnie kell. Felnőve a túlélő iker feladata lesz a testvére gondozása. Ez a szokás azt a szép gondolatot fejezi ki, hogy az ikrek elpusztíthatatlan kötelékkel ragaszkodnak egymáshoz.

Azoknál a népcsoportoknál, ahol az ikreket áldásnak tekintették, a hódolat rendszerint áterjedt az anyára és az apára is. Sajátos szertartásokat rendeztek, dalokat énekeltek, speciális ételeket készítettek számukra. A dél-afrikai herero törzsben az anyát és gyermekeit születésük után elhalmozták minden földi jóval, bőséges adományokat kaptak, különleges kedvezményeket élveztek. Ugandában, a baganda népcsoportban, az ikrek szüleinek fertilitási táncot kellett járniuk, és az apának megengedték, hogy bárkinek a kertjéből azt vegyen el, amit csak akar (Leroy, 1976). A baluba törzsben az ikrek anyját mindenki számára felismerhetővé tették azáltal, hogy az arcát félig befestették, a haját félig leborotválták, az egyik lábát vörösre, a másikat fehérre festették. Kiváltságos helyzetüket érzékelteti, hogy még házasságtörés esetén se kárhoztatták őket, és az anya részt vehetett a férfiák társalgásában.

A szülők és az ikrek, mint a *termékenység szimbólumai*, fontos szerepet játszottak különböző rituális szertartásokban. A közép-afrikai busogáknál ikrek jelenlétében kezdték meg a vetést, és az anyjuknak kellett szétszórnia a magvakat a mezőn, abban a hitben, hogy ez növeli a föld termékenységét. Az ikrek termékenységet előidéző hatását kiterjesztették a háziállatokra is. Rhodéziában az új galambdúcokat az ikrek anyjának kellett elhelyeznie, hogy a madarak szaporodását elősegítsék. Nagy-Britanniában különleges vendégként hívták meg őket

lakodalmakba, hogy jó szerencsét és bőséges gyermekáldást hozzanak a házasulandónak. Ikrek születése nemcsak az anya, hanem az apa átlag feletti termékenységét is dicsérte. *A néphit az ikreket a mai napig az apa fokozott férfiassága bizonyítékának tekinti.*

AZ IKREK EREDETÉVEL ÉS TULAJDONSÁGAIVAL KAPCSOLATOS ELKÉPZELÉSEK

Az ikrek eredetével kapcsolatos gyakori elképzelés, hogy az égből jönnek, a vilámlásból és mennydörgésből, amely a szelet és az esőt küldte. Halhatatlanok, akik időnként a földre látogatnak emberi formát öltve (Devereux, 1941).

Sok törzsben (például a British Columbia-i indiánoknál) feltételezték, hogy természetfeletti, sámáni erővel bírnak, *például hatalmuk van az időjárás felett*: jó időt, esőt, vihart képesek előidézni, sőt katasztrófákat, szárazságot vagy áradást is tudnak okozni. Az ikreket tették felelőssé az időváltozásokért, a kedvüknek és viselkedésüknek tulajdonítva az időjárási tényezőket. Aktuális egészségi állapotukból a várható időjárásra következtettek: ha az ikrek jól érezték magukat, enyhe időt vártak, viszont amikor fejfájásuk vagy emésztési zavaruk volt, vihart valószínűsítettek. A csimsianok a vihar enyhüléséért imádkozva azt mondták: „Nyugodjon le az ikrek lélegzete.” Egy Indiában élő törzs hiedelme volt, hogy az ikrek képesek a vihart kivédeni azáltal, hogy a rituálisan kifestett, csupasz hátsójukat kiteszik a szél fűvásának.

Sok népcsoport úgy vélte, hogy *az ikreket teljesen azonos bánásmódban kell részesíteni*. Egyforma és ugyanolyan mennyiségű ételt kellett fogyasztaniuk, egyforma ajándékot kellett adományozni számukra, különben az egyik hátrányos helyzetbe kerül. Felső-Kongóban az anyának mindig ugyanazon oldali melléből kellett szoptatnia az ikreit, sőt, még a saját magának főzött ételt is külön edényekben kellett elkészítenie és megennie, mégpedig a jobb oldali edényből a jobb kezével, a bal oldaliból a bal kezével falatozva. Ha nem így csinálta, akkor a hiedelem szerint az ikrek egyike valószínűleg meg fog halni. A nyugat-afrikai togo törzsben és Angolában az anyának szigorúan két egyenlő részre kellett osztania az ételt, és szimultán, egyszerre etetni mindegyikből az ikreket, hogy teljesen azonos mértékben kerüljön sor a táplálásukra. Ha nem így tett, feltételezték, hogy az elhanyagolt iker életét veszti. Kongóban az elsőszülött ikergyermeket az anyának mindig a jobb karján, a másodiknak születetett a bal karján kellett hordoznia.

Az ikrektől elvárták, hogy *együtt sírjanak, együtt nevéssenek*. A büntetés is együtt sújtotta a bűnöst és az ártatlant. Egy szomorú történetben leírják, hogy egy kislány több mint negyven, mély nyomot hagyó botütést kapott, mert valamilyen rosszaság miatt az ikertestvérét megbüntették. Nem is próbálták meg eldönteni, melyikük volt a hibás.

Az *egyforma bánásmóddal* kapcsolatos eljárás néha érvényesült a *házassági szertartásokban* is. A közép-afrikai Angolában és Dél-Afrikában mindkét ikerlánynak ugyanahhoz a férfihoz kellett férjhez mennie, az ikerférfiaknak ugyanazt a lányt kellett feleségül venniük, hogy az ikrek közötti speciális kapcsolatot meg tudják örizni. Bali szigetén volt idő, amikor *különböző nemű ikreknek egymással kellett összeházasodniuk*. Az afrikai bantuknál, Japán egyes részein és a Fülöp-szigeteken is elvárták az ellentétes nemű ikrektől, hogy összeházassodjanak. A nilusi nuer törzseknél viszont csak egy látszatházasságnak kellett alávetniük magukat, mielőtt sor került az igazi esküvőre.

A kelet-afrikai ugandai és nyugat-afrikai joruba törzsnél az egyforma bánásmód kiterjedt a *temetési szertartásokra* is. A halott ikret a túlélőhöz hasonló ruhába öltöztették, ugyanolyan nyakláncokat és karkötőket adományoztak neki, amelyet ő viselt, és ugyanolyan ételt tettek mellé, amelyet ő fogyasztott. A buganda népcsoport hagyománya, hogy az ikrek sírjainak azonosak kell lenniük.

A halállal kapcsolatos hiedelmek széles tárháza fedezhető fel ikrek vonatkozásában. Gyakori elképzelés volt, hogy az *egyik iker ritkán éli túl a másik halálát*, de ha ez mégis megtörténik, akkor a túlélő kivételesen erős lesz, mivel mindkettőjük életerejével rendelkezik. Az életben maradt ikernek speciális gyógyerőt tulajdonítottak.

Felső-Kongóban élt egy olyan elképzelés, hogy az egyik iker halála azért következett be, mert a túlélő a maga ura akart lenni, és a másik halálát kívánta. Az atonga törzsből feltételezték, hogy az *ikrek távolból is megérezhetik egymás fájaldalmát*, így ha mindketten életben maradnának, kétszeresen élnék meg a kínokat.

IKREK A MITOLÓGIÁBAN ÉS A LEGENDÁKBAN

Mind a bibliai leírások, mind az ókori görög és római mitológiai legendák bővelkednek ikertörténetekben, amelyek *rendkívül sok hasonlóságot mutatnak*. A történetek egyik fő alkotóeleme az *ikrek rivalizálása*, amely gyakran már a születésük előtt megnyilvánul. Az elsőszülöttség kérdésének gyakorlati jelentősége a családfői hatalom és a vagyon öröklésének joga, de nemegyszer az életben maradás is ettől függött.

Már a Bibliában is több történet szól az *elsőszülöttségi jog eltulajdonításáról*, az ikrek anyaméhben való „torzsalkodásáról”. Szülészeti szempontból legérdekesebb a Mózes I. könyvében említett leírás. Támár – kilétét titkolva – apósától, Judától esett teherbe. Ebből a terhességből jött világra Pérec és Zerákh, akik a nehéz szülési folyamat alatt valósággal „megbirkóztak” az elsőszülöttségért. A bába egy „veres fonalat” kötött Zerákh kezére, amely előesett a szülőcsatornában. Amikor az ikrek világra jöttek, a fonal a másodiknak született gyermekben volt, bizonyítva a méhen belüli helycserét.

Hasonló mítosz a perzsa legendában is fellelhető. *Ormazd és Ahriman* ikrek az örökös ellentétes erők, a jó és a gonosz, a fény és a sötétség, az anyagi és a spirituális elemek képviselői. Ahriman volt közöttük a gonosz szellemgyerek és a fiatalabb. Születésük előtt meghallotta, amint az apja azt mondta: az elsőszülött fogja örökölni a királyságát. Ezért már az anyjuk méhében megküzdött a testvérével, hogy helyet cserélve előbb jöjjön a világra, és megszerezze az örökséget. Az észak-amerikai indiánok mitológiájában *Justkeha és Tarviskara*, a görögöknél *Proitosz és Akrisziosz* küzdöttek az anyjuk méhében az elsőszülöttségért.

Nem minden nép egységes annak megítélésében, hogy az ikrek között melyik az idősebb. Európában az elsőszülöttet tekintik idősebbnek. A jorubák szerint viszont az elsőszülött (Taiwo) körülnézni jött a világra, hogy hírül adja idősebb testvére (Kehinde) érkezését. A nigériai igala törzs is úgy vélekedett, az idősebb azért maradt hátra, hogy tudassa felsőbbrendűségét. Japánban napjainkban is a másodiknak világra jött ikret tartják idősebbnek. Az ellentmondásosnak tűnő jelenség ahhoz hasonlítható, mint amikor két ember felszáll a buszra: aki elsőnek lépett fel, beljebb kerül, és utolsónak tudja elhagyni a buszt.

A másik fő alkotóelem az *ikrek ellentétes jelleme és tulajdonságai*: egyik jó, másik gonosz; egyik nyugodt, otthonülő, másik izgága, a világban kalandot kereső. A legendák többségében az ikrek közötti küzdelem, gyűlölet, veszekedés, rivalizálás áll a középpontban, sokszor halálos ellenségek. Némelyikben a gyengébb győz csalafinta eszközök segítségével, máskor az erősebb diadalmaskodik, főleg, ha apja valamelyik isten.

A Bibliában a legnevezetesebb rivális ikerpár *Jákob és Ézsau* volt. Nemcsak külsőleg különböztek, de tulajdonságaik is eltértek: az idősebb Ézsau szőrös és vöröses színű, vadászatot kedvelő, gonosz ember volt, a fiatalabb Jákob sima bőrű, szelídebb, otthonülő. A Biblia leírása szerint a méhen belül ők is „torzsalkodtak” egymással: Jákob Ézsau sarkát megfogva próbálta visszatartani, sikertelenül. Felnőttkorban is örökös viszály dúlt közöttük. Jákob először rávette a munkából éhesen hazatérő Ézsaut, hogy egy tál lencséért cserébe mondjon le elsőszülöttségi jogáról, később Ézsau ruhába öltözve bement apjához, aki megáldotta, pedig ez a jog Ézsaut illette volna meg. Jákob ezután elmenekült otthonról, mert félt Ézsau haragjától. Ézsau többször is közel állt ahhoz, hogy kioltsa öccse életét.

A római mitológia leghíresebb ikerpárja, *Romulus és Remus*, Mars isten és Rhea Silvia hercegnő gyermekei. Közöttük csak felnőttkorban alakult ki vérre menő konfliktus. A király megparancsolta a szolgájának, hogy a kisdedecket dobja a folyóba, ő azonban a víztől távolabb rakta le a teknőt az ikrekkel. A megáradt folyó elsodorta, majd egy szelíd lankán tette le a teknőt. Itt talált rájuk egy nöstényfarkas, aki tejével táplálta őket. Egy tehénpásztor, Faustulus, észrevette, hazavitte és a feleségével együtt felnevelte őket. A két fivér egy nagy várost akart alapítani, de nem tudtak megegyezni, melyikük adja a nevét, és hol legyen a város. A vita vad verekedéssé fajult, melynek során Romulus

megölte Remust. Romulus nevéhez fűződik Róma megalapítása, melyet az ikrek városának tartanak.

Az *ikrek mint városalapítók* más legendákban is szerepelnek: Siena alapítása Remus fiaihoz (Senius és Aschius) fűződik. Antiopé ikerfiai, Amphión és Zéthosz Théba (a mai Luxor) városának felépítésében vettek részt.

A különböző földrészekén élő ókori népek istenei között sok ikerpár fedezhető fel: Egyiptomban Ízisz és Ozirisz, az ősi Indiában Jama és Jami, Perzsiában Jima és Jiméh, Iránban Ahura Mazdá (Ormazd) és Angra Mainyu (Ahriman). Ikrek voltak az ókori Itáliában Jupiter és Juno, valamint Janus és Jana. A kínai teo vallásban a Hohoerhszien ikrek az egység és összhang képviselői. A joruba kultúra ikeristenei Orisha és Ibeji.

Az ikrek természetfeletti tulajdonságait misztifikálva a természeti népek *varázserejét és gyógyító képességet* tulajdonítottak nekik, közülük kerültek ki a sámánok, kuruzslók, jósok. Gyógyítók voltak az indiai Asvin ikeristenek, akik a szegényekről, gyengékről és elnyomottakról is gondoskodtak. A perzsa Acpin ikreket a nyomorékok megmentőiként tartották számon, képesek voltak a vakok szemét is felnyitni. Az ókori görögöknél Apollón és Artemisz (a római mitológiában Diana) nemcsak gyógyítottak, hanem betegséget is tudtak okozni. Az arábiai származású *Kozma és Damján* orvosi szolgálatukért nem fogadtak el pénzt. Legendájuk szerint egy súlyosan elfekélyesedett lábú etiópot az imádság erejével gyógyítottak meg. Nagy szerepük volt a pestis elleni küzdelemben is. A keresztényüldözés során vértanúhalált szenvedett ikrekben a hívők az *orvosok védőszentjeit* tisztelik. Emlékükre a világ számos országában emeltek templomokat, állítottak szentségeket, szobrokat, ahova betegek ezrei zarándokolnak el gyógyulást keresve.

Több ókori legendában fellelhető a *kettős apaság* ősi hiedelme. A görög és római legendákban számos isten szerepel természetfeletti, nemző apaként, legfőképp Zeusz, a görögök főistene. Lédát hattyú képében csábította el, és ejtette teherbe, aki ikertojásokat szült: egyikből kelt ki Polüdeukész (Pollux) és Heléné, Zeusz gyermekeiként, a másikkól Kasztór és Klütaimnésztra, akiknek Lédá férje, Tündareósz, spártai király volt az apja. Zeusznak Alkménétől is született fia: Héraklész; ikertestvérének, Iphiklésznek viszont a mükénei király, Amphitrüón volt az apja. Zeusz volt az isteni nemzője Antiopé ikerfiainak, Zétosznak és Amphiónnak is. Földi apjuk, Epópeusz belehalt felesége házasságtörésének szégyenébe. Zeusznak ikrei születtek Létótól is: Apollón, a férfiszépség istene és Artemisz, a vadászat szűz istennője. A háború római istene, Mars Romulus és Remus nemzője.

A legendákban megjelenik a természetfeletti és földi fogantatás következményeként az *egyik iker mulandósága, a másik halhatatlansága*. A görög mitológia egyik nevezetes története szerint egy másik görög ikerpárral való harcban Kasztór halálosan megsebesült, de Polüdeukész (Pollux) nem, mivel Zeusz gyerme-

keként halhatatlan volt. Polüdeukész (Pollux) csak akkor volt hajlandó elfogadni a halhatatlanságot, ha Kasztór is részesülhet benne. Zeusz, látva mélységes ragaszkodásukat, hozzájárult, hogy napjaikat felváltva hol az égben, hol a föld alatt együtt töltsék, így istenként együtt maradhattak. Testvéri szeretetük jutalmaként kerültek az égboltra, a Gemini csillagkép két fő csillagát alkotják.

IRODALOM

- Belo, J. A. (1935): Study of Customs Pertaining to Twins in Bali. *Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- Volkenkunde*, 75, 483–549.
- Bulmer, M. G. (1970): *The Biology of Twinning in Man*. Oxford: Clarendon Press
- Devereux, G. (1941): Mohave Beliefs Concerning Twins. *American Anthropologist*, 43, 573–592. <https://anthrosource.onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1525/aa.1941.43.4.02a00060>
- Dornan, S. S. (1932): Some Beliefs and Ceremonies Connected with the Birth and Death of Twins among the South African Natives. *South African Journal of Science*, 2, 690–700.
- Gaddis, V. H. – Gaddis, M. (1932): *The Curious World of Twins*. New-York: MacMillan
- Hawtrey, G. (1939): The Lengua Indians of the Paraguayan Chaco. *Journal of the Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, 31, 295–322.
- Hubin-Gayte, M. (1998): *Les Jumeaux. Du Pareil au Même?* Paris: Gallimard
- Leroy, F. (1976): Attitudes towards Twinning in Primitive Societies. *Acta geneticae medicae et gemellologiae*, 25, 20–23. https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/0F437AE5C79311A91445A4048CE6BCBD/S0001566000013763a.pdf/attitudes_towards_twinning_in_primitive_societies.pdf
- Roth, H. L. (1903): *Great Benin. Its Customs, Arts and Horrors*. Halifax, England: F. King & Sons, Ltd. <https://archive.org/details/greatbeninitscus00roth/page/n6>
- Schapera, I. (1927): Customs Relating to Twins in South Africa. *Journal of the Royal African Society*, 26, 117–137.
- Scheinfeld, A. (1968): *Twins and Supertwins*. London: Chatto & Windus
- Veith I. (1960): Twin Birth: Blessing Or Disaster. A Japanese View. DOI: 10.1177/002076406000600309, *International Journal of Social Psychiatry*, 6, 230–236.